

Afwijkende katjes bij Hazelaar en Els

door G. Houtman

Mevrouw L. G. Blanche-Koelesmid, lid van de afdeling Utrecht van onze Vereniging, zond me het afwijkende Hazelaarkatje, dat hierbij is afgebeeld (fig. 1). Het is gevonden in Tienhoven. Daar ik de afwijking nog nooit gezien had, heb ik enige boeken geraadpleegd om gegevens over deze monstrositeit te vinden. 'Het' boek daarvoor is 'Pflanzen-teratologie' van O. Penzig, dat echter alleen nog antiquarisch verkrijgbaar is. Onder *Corylus avellana* L., de Gewone hazelaar, worden enige afwijkingen beschreven:

1. Struiken met regelmatig gewonden takken. Deze 'draaitak-hazelaar' is thans in de handel onder de naam van *Corylus avellana* L. cv. 'Contorta'.
2. Struiken met 'plattakken', dus met fasciaties.
3. Struiken met afwijkend blad, b.v. schildvormig, gespleten of lancetvormig blad. Ook zijn er struiken gevonden met bladeren waarvan de randen zijn samengegroeid. De bladeren vormen bekertjes, zgn. aecidiën.
4. Ook de bloeiwijzen kunnen afwijkingen vertonen. Inplaats van 2 à 3 mannelijke katjes bijeen, zijn soms veel, tot 20 à 30, katjes tot een kwast samengevoegd. In het boekje 'Misbildungen im Pflanzenreich' staat een foto van zo'n tros katjes. Vermeld wordt een vondst van een kwast met 142 katjes.
5. Katjes, die vertakt zijn, zijn er ook. Deze afwijking wordt beschreven door dr. S. J. van Ooststroom in 'Teratologische Aanteekeningen IV' in het Ned. Kruidk. Archief. Op 26 februari 1940 vond J. G. van den Houten deze vreemde katjes. Van Ooststroom geeft de volgende beschrijving: 'Vertakte mannelijke bloeiwijzen. Een normaal mannelijk katje bestaat uit een as, waarlangs een groot aantal in een spiraal gerangschikte schutbladen zitten. In de oksel van ieder schutblad vindt men een mannelijke bloem. Bij deze vertakte bloeiwijzen treft men in de oksel van enige der schutbladen in de nabijheid van de top van het katje inplaats van deze mannelijke bloem een korte zijtak aan, welke wederom bezet is met schutbladen op dezelfde wijze als bij het gewone katje het geval is. Deze zijtak (van de 1e orde), die dus het uiterlijk van een klein katje heeft, kan

Fig. 1. Afwijkend katje van de Hazelaar.

Fig. 2. Tak van Grauwe els, met mannelijke en vrouwelijke katjes en elzeppropen.

opnieuw op dezelfde wijze vertakt zijn, zodat een dicht op elkaar zittende groep van 'zijkatjes' ontstaat. De 3 takjes, die ik ontving, dragen elk 2 katjes, waarvan er telkens één normaal is en één de boven beschreven afwijking vertoont.'

6. Maar de in fig. 1 afgebeelde afwijking is weer anders. De as in het katje is normaal, het katje ook. Maar de as is later doorgroeid, heeft katjes gevormd en is ook nog vertakt. Een wonderlijk iets! Hoe zou zo iets toch ontstaan?

U merkt wel dat als u buiten langs de Hazelaars wandelt, het de moeite loont extra op te letten!

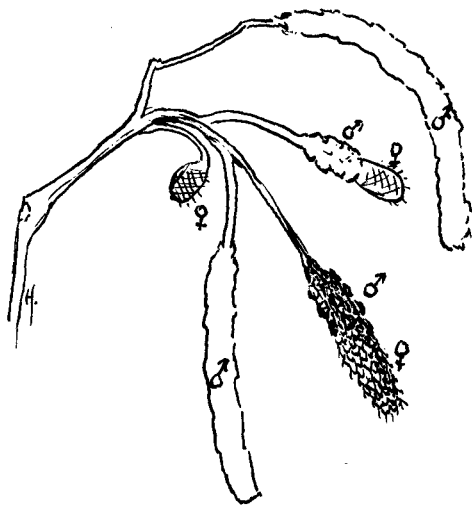

Fig. 3. Elzekatjes die van boven mannelijke en aan het eind vrouwelijke bloempjes hebben.

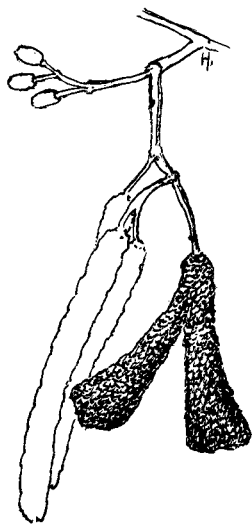

Fig. 4. Een elzekatje met fasciatie (bandvorming).

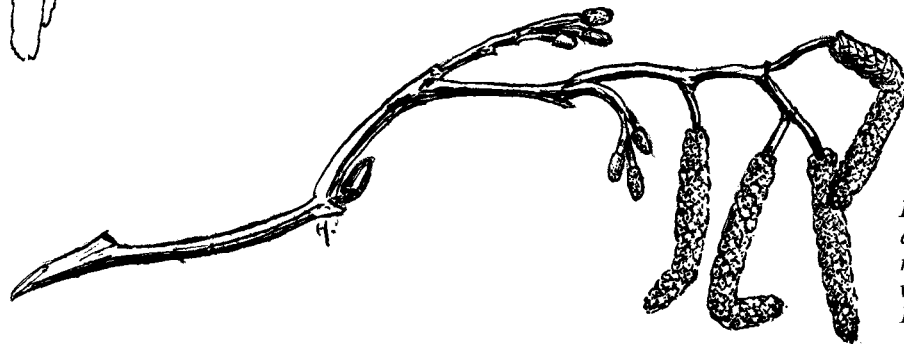

Fig. 5. Elzekatjes aangetast door een rupsje, waarschijnlijk van het vlindertje *Epinotia demarniana*

Ook bij de Els

Over de Els met vreemde katjes schreef ik al eerder. In 'Natura' van februari 1954 en febr. 1955 vertelde ik over enige afwijkingen. Deze vond ik weer.

Bij de Els zijn er vrouwelijke katjes, die tot de bekende propfen met zaden uitgroeien en mannelijke stuifmeelkatjes (fig. 2). Op de Zwarte els (*Alnus glutinosa* (L.) Vill.) vond ik mannelijke katjes die aan het eind vrouwelijke bloempjes hadden (fig. 3). Dit schijnt ook voor te komen bij de Hazelaar, maar zelf vond ik deze tweeslachtige katjes daarop nog niet.

Een fasciatie bij een Elzekatje is niet zeldzaam (fig. 4), de vormen zijn soms zeer verschillend. Een oorzaak voor deze bandvorming is niet bekend.

Wel is een verklaring te geven van de afwijking die de katjes, getekend in fig. 5, vertonen. Drie katjes vertonen een knik, ze zijn aangetast door een klein rupsje, waarschijnlijk van het vlindertje *Epinotia demarniana* F.R. De vlindertjes vliegen in juni en juli. De rupsen leven in de katjes van elzen en berken. Ze zijn daarin te vinden van augustus tot oktober. De katjes worden van binnenuit geheel leeggegeten. Door spinsels wordt voorkomen dat het geheel uiteen valt. De verpoping vindt in de grond plaats, de poppen overwinteren. De gegevens over dit vlindertje kreeg ik van C. F. v.d. Bund, vroeger entomoloog bij de Plantenziektenkundige Dienst te Wageningen.

Als laatste afwijking nog de Elzevlag (fig. 6). Ik vond één keer een prop met deze gal op Terschelling, één keer in Jutland en bij Fieberbrunnen in Oostenrijk een boom, waarvan praktisch alle propfen misvormd waren. De oorzaak is de zwam *Taphrina alni* (Berk & Br.) Gjaerum. Zie in het 'Gallenboek' gal nr. 98. De zwam leeft in de schubben van het katje. Deze zwellen op. Er ontstaat eerst een groen, daarna een bruinrood ahangsel. Deze gal is m.i. in ons land zeldzaam.

Wilt u ook op de wandeling eens letten op de Hazelaar- en Elzekatjes? Het vroege voorjaar is daarvoor de beste tijd; voor de rupsaantasting de

nazomer en voor de Elzevlag de zomer en herfst.
Succes bij het zoeken!

Adres van de schrijver:
G. Houtman.

LITERATUUR

- BOOM, B. K., 1968. Nederlandse Dendrologie. H. Veenman & Zonen N.V., Wageningen.
- DOCTERS VAN LEEUWEN, W. A., 1982. Gallenboek. B.V. W. J. Thieme & Cie, Zutphen.
- GAMS, W., 1979. Het systeem van de fungi. Wetensch. Meded. Kon. Ned. Natuurh. Veren., Hoogwoud.
- NAPP-ZIN, KLAUS, 1959. Misbildungen im Pflanzenreich. Kosmos-Gesellschaft der Naturfreunde, Stuttgart.
- OOSTSTROOM, S. J. VAN, 1940. Teratologische Aantekeningen, Ned. Kruidk. Archief, deel 50.
- PENZIG, O., 1921. Pflanzen-teratologie – Systematisch geordnet. Verlag Gebrüder Bornträger, Berlin.

Fig. 6. Een Elzevlag, door aantasting door de zwam *Taphrinaalni*.

Wederwaardigheden van een Draaihalzfamilie

door Aart Smit

Grabbelend in de veldnotities om alle nestkastgegevens op een rijtje te zetten kwam ik 'onze' Draaihalzen (*Jynx torquilla*) weer tegen. Net als twee jaar daarvoor, toen er twee paartjes broedden, had in 1981 wederom een Draaihalzenpaartje hetzelfde omheinde opslagterrein betrokken. De afgelegen ligging en beperkte toegang verzekerden de Draaihalzen een betrekkelijk rustig broedterritorium.

Het terrein onderscheidde zich vrijwel niet van het omliggende gebied met zijn eentonige begroeiing van Grove dennen, waaruit de beruchte stormen van 1972 en 1973 enkele brokken hadden weggehaald. De oppervlakte van ca. 25 ha was doorsneden met door berken afgezette grintwegen om voertuigen de gelegenheid te geven een aantal loodsen te bereiken. Weinig als opslagterrein in gebruik zijnde heerste er een overwegend rustige sfeer. Sinds 1967 waren er nestkasten aangebracht die in het algemeen op een hoge bezetting konden bogen, voornamelijk door mezen. De laatste jaren een, in vergelijking met andere door ons gecontroleerde buurtterreinen, opvallend goede bewoning van Bonte vliegenvangers en Gekraagde roodstaarten. Vooral de oostelijke strook, grenzend aan een heideveld en daarvan gescheiden door een breed, mul pad (en een afrastering) was bij deze soorten favoriet. Hier ook had een Draaihalzen zijn uiteindelijke stek gevonden.

Nestverstoorders

Draaihalzen staan bekend als nestverstoorders. Meestal is deze onhebbelijkheid in een nestkastgebied een duidelijker teken van hun aanwezigheid dan hun overigens onopvallende gedrag. Hun 'gezing' lijkt op het roepen van een Kleine bonte specht en het alarmerende 'tuk-tuk' heeft iets weg van een Grote bonte. Het feit dat de soort nogal zeldzaam is zorgt er ook voor dat het geluid niet

